

Α. Β. ΜΟΥΜΤΖΑΚΗΣ
Η ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ ΓΛΩΣΣΙΚΩΝ ΔΟΜΩΝ ΣΤΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ
ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1991

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στόχος της εργασίας αυτής ήταν να εξεταστεί η επανάληψη στα Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη από την άποψη:

α) των γλωσσικών στοιχείων (μερών του λόγου και συντακτικών όρων) που επαναλαμβάνονται ως λέξεις και ως φράσεις,

β) των μορφών της επανάληψης (ίδιοι τύποι η διαφορετικοί, με την ίδια ή άλλη σημασία),

γ) των τύπων της επανάληψης (διπλή, τριπλή ή πολλαπλή επανάληψη των ίδιων ή παρόμοιων στοιχείων) και

δ) της λειτουργίας της επανάληψης, με την εξέταση των λόγων, των σκοπών και του αποτελέσματος της, και να επισημανθεί επίσης η σχέση του Μακρυγιάννη με τις λέξεις και τις έννοιες που επιλέγει ο ίδιος και χρησιμοποιεί.

Από την εξέταση των στοιχείων της επανάληψης προέκυψαν οι εξής γενικές διαπιστώσεις:

1. Παρατηρήθηκαν επαναλήψεις με λέξεις και φράσεις που ανήκουν σε όλα τα μέρη του λόγου (Δεν εξετάστηκαν τα άρθρα και τα επιφωνήματα).

2. Οι λέξεις που επαναλαμβάνονται έχουν πολλές φορές τον ίδιο τύπο και την ίδια σημασία, και η ίδια λέξη μπορεί να επαναληφθεί μια, δυο ή και περισσότερες φορές. Οι περιπτώσεις επαναλήψεων που ξεπερνούν τις τρεις φορές είναι, φυσικά, οι λιγότερες, χωρίς να λείπουν και κάποιες περιπτώσεις δεκαπλής, ενδεκαπλής ή δεκαοκταπλής επανάληψης. Επαναλήψεις στον ίδιο τύπο και με την ίδια σημασία παρατηρήθηκαν και σε ονοματικά, ρηματικά και επιρρηματικά σύνολα.

3. Επαναλήψεις παρατηρήθηκαν επίσης με λέξεις ή φράσεις που παρουσιάζουν μικρότερες ή μεγαλύτερες μορφολογικές αλλαγές, και αυτές είναι οι περισσότερες, γιατί αναφέρονται σε ένα ευρύτερο φάσμα λεκτικών δυνατοτήτων. Και εδώ επαναλαμβάνονται λέξεις ή φράσεις ως διάφορα μέρη του λόγου και με ποικίλες μορφές. Ως προς τον αριθμό των επαναλήψεων, όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, ο επικρατέστερος τύπος είναι της διπλής ή και τριπλής επανάληψης, ενώ παρατηρούνται και περιπτώσεις πολλαπλής επανάληψης (τετραπλής, πενταπλής, εξαπλής, επταπλής ή δεκαπλής).

4. Κάποτε επαναλαμβάνεται η ίδια λέξη με άλλη σημασία, κάτι που τις περισσότερες φορές οφείλεται στις σημασιολογικές αλλαγές που υφίστανται οι λέξεις με το πέρασμα του χρόνου.

5. Συχνή είναι και η επανάληψη συνώνυμων λέξεων ή φράσεων μορφολογικά ή συντακτικά όμοιων ή διαφορετικών. Στις επαναλήψεις των συνωνύμων έγινε ιδιαίτερα λόγος και για μερικά ζεύγη συνωνύμων που είναι συχνά στον Μακρυγιάννη, αλλά και

στον καθημερινό προφορικό λόγο, ως στερεότυποι παρατακτικοί σχηματισμοί. Οι σχηματισμοί αυτοί δεν αποτελούνται μόνο από δύο αλλά και από τρεις ή περισσότερους όρους.

6. Στην εργασία εξετάστηκε επίσης και η επανάληψη λέξεων και φράσεων που δεν είναι συνώνυμες αλλά αντώνυμες. Με την επανάληψη αυτή μια έννοια εκφράζεται εμφαντικότερα και πληρέστερα, καθώς η παρουσίασή της γίνεται και θετικά και αρνητικά. Επανάληψη των αντιθέτων παρατηρείται με μεμονωμένες λέξεις που είναι όμοιες γραμματικά και συντακτικά (απλά ζεύγη αντιθέτων), με σύνολα λέξεων (σύνθετα ζεύγη αντιθέτων), με λέξεις και φράσεις μορφολογικά ασύμμετρες (μεικτά ζεύγη αντιθέτων), με έμμεσες αντιθέσεις, όπου η αντίθεση ανάμεσα στα δύο μέρη δεν είναι άμεσα φανερή αφού εξαρτάται από τα συμφραζόμενα ή, γενικότερα, συνολικά από το κείμενο του Μακρυγιάννη. Τέλος επισημάνθηκαν στερεότυπα ζεύγη αντιθέτων και επαναλήψεις με άρση και θέση, ή αντίστροφα, της ίδιας έννοιας ή του ίδιου νοήματος.

7. Εκτός από τις επαναλήψεις λέξεων και φράσεων παρατηρήθηκαν και επαναλήψεις συντακτικών τρόπων.

8. Τέλος ύστερα από τους τρόπους, τις μορφές και του τύπους της επανάληψης εξετάστηκε και η λειτουργία της, οι λόγοι, οι σκοποί και το αποτέλεσμα από τη χρήση της. Από την εξέταση προέκυψαν οι εξής λόγοι και σκοποί που αφορούν την επανάληψη λέξεων και φράσεων:

α) Η έμφαση, για να τονιστούν περισσότερο κάποιες λέξεις ή έννοιες,

β) Η προσπάθεια για περισσότερη πληρότητα και ακρίβεια στην έκφραση,

γ) Η διάθεση επιλογής της ίδιας ή διαφορετικής λέξης,

δ) Η πρόθεση να επισημανθεί η έννοια κάποιων λέξεων και μαζί το σαφές αποτέλεσμα ενός λεκτικού παιχνιδιού, που γίνεται ή με βάση το επαναλαμβανόμενο θέμα της λέξης ή τον τονισμό της ή τους φθόγους των λέξεων κ.α.

Συμπερασματικά διαπιστώνουμε ότι οι επαναλήψεις των λέξεων και φράσεων στον Μακρυγιάννη παρουσιάζουν μια μεγάλη ποικιλία και ως προς τις μορφές των επαναλαμβανόμενων στοιχείων και ως προς τους τρόπους που αυτά επαναλαμβάνονται. Το αποτέλεσμα αυτό οφείλεται στην άνετη κίνηση του συγγραφέα ανάμεσα σε ένα πλούσιο και ποικίλο λεξιλόγιο και σε μια διαπλοκή των λέξεων και των φράσεων με βάση διάφορους και πολλούς συνειρμούς και συσχετίσεις άμεσες ή έμμεσες.

Οι επαναλήψεις τις περισσότερες φορές, εκτός από τις τυπικά απαραίτητες για την πληρότητα και τη σαφήνεια της αφήγησης, φαίνεται να προέρχονται από μια ψυχική φόρτιση, άλλοτε μεγαλύτερη και άλλοτε μικρότερη, από μια οργή ή πίκρα, θαυμασμό ή απορία, επικριτική ή παιγνιώδη διάθεση, γνωρίσματα άλλωστε βασικά του Μακρυγιάννη, όπως έχει τονιστεί από πολλούς μελετητές*.

Ωστόσο οι επαναλήψεις δε γίνονται μόνο για να εκφραστεί φυσικότερα και πληρέστερα, και τελικά να λυτρωθεί ο ίδιος ο συγγραφέας, αλλά και για να επικοινωνήσει πληρέστερα με τον αναγνώστη του, τον οποίο ποτέ δε χάνει από τα μάτια του.

Το επαναλαμβανόμενο στοιχείο παίρνει στην πρόταση ή στην περίοδο μια ιδιαίτερη θέση που το διαφοροποιεί από τα άλλα στοιχεία της πρότασης για διάφορους λόγους ή

στόχους. Έτσι οι διάφοροι όροι στην πρόταση παρουσιάζονται με μια διακύμανση σπουδαιότητας ή έντασης, ένα γνώρισμα της ζωντανής προφορικής ομιλίας.

Οι λέξεις επαναλαμβάνονται όχι μόνο εξαιτίας του νοήματος της συγκεκριμένης ενότητας, αλλά συχνά και χάρη του ιδιαίτερου περιεχομένου τους καθώς και της μορφής τους. Λέξεις που αντιπροσωπεύουν έννοιες π.χ. για τις οποίες πολέμησε (θρησκεία, πατρίδα κτλ.) ή λέξεις που τον εντυπωσιάζουν όχι μόνο για ό,τι σημαίνουν αλλά και για τη γενικότερη θέση τους στο λόγο (π.χ. λέξεις των μορφωμένων ή σπάνιες), δεν τις εγκαταλείπει μετά την πρώτη χρησιμοποίησή τους αλλά τις κρατά και τις ξαναγράφει. Ο αγράμματος συγγραφέας, που όπως έχει τονιστεί δεν είναι καθόλου ακαλλιέργητος, παράλληλα με την αδιάκοπη εσωτερική συμμετοχή του σε ό,τι γράφει, φαίνεται επίσης ότι αγαπά τη λέξη. Η λέξη είναι γι' αυτόν όχι μόνο μια νοητική αλλά και μια φυσική οντότητα. Την ακούει και τη χαίρεται**. Γι' αυτό πολλές φορές με τις επαναλήψεις των λέξεων υπάρχει μια παρηχητική εντύπωση, που είναι κάτι σημαντικό για κάποιον που έχει κυρίως ακουστική αίσθηση της γλώσσας, ανεξάρτητα από τους άλλους λόγους που τον οδηγούν σε μια επανάληψη.

Οι επαναλήψεις με μια ελευθερία στη διατύπωση, πολλές φορές κατά παράβαση των συμβατικών κανόνων του γραπτού λόγου, μόνο στον προφορικό λόγο μπορεί να βρίσκονται συχνά, όπου και η αυθορμησία είναι μεγαλύτερη και υπάρχει από τον ομιλητή ή δυνατότητα για διόρθωση. Ανεξάρτητα από το αν αυτό το επιδιώκει ή όχι σκόπιμα ο συγγραφέας, ο οποίος τους κανόνες αυτούς τους αγνοεί με τη διπλή σημασία του όρου, γιατί δεν του λείπει μόνο η γνώση τους αλλά και δε φαίνεται διατεθειμένος να θυσιάσει τίποτε από το περιεχόμενο για όποια σύμβαση - κανόνα, ασφαλώς όμως τελικά πετυχαίνει κάτι ουσιαστικό. Με την επανάληψη μιας λέξης ή μιας φράσης για δεύτερη, ή και περισσότερες φορές, κατορθώνει να μεταδώσει στον αναγνώστη και συναισθηματικά και γνωστικά περισσότερα από όσα θα μετέδιδε για τη δράση του και για την ψυχική του ένταση, αν χρησιμοποιούσε περισσότερες λέξεις αλλά με μια πειθαρχικότερη συντακτικά ή χαλαρότερη διατύπωση.

Ο Μακρυγιάννης παρά την επίγνωση των αδυναμιών του, που τόσο συχνά τις αναφέρει στο έργο του***, και τις προσπάθειες, στις οποίες τον οδηγεί ασφαλώς αυτή η επίγνωση για να τις ξεπεράσει, δε στερεί από το έργο του τη γνήσια αυθορμησία, κάτι που λείπει συχνά από το γραπτό λόγο γενικότερα και κάποτε μάλιστα με προσπάθεια, εκτός αν έχει σχεδιαστεί σκόπιμα για λογοτεχνικούς λόγους. Η αυθορμησία όμως αυτή του Μακρυγιάννη δεν αφαιρεί ποτέ τον αυτοέλεγχο μαζί με μια διαρκή φροντίδα να δικαιολογηθεί για όσα λέει. Και αυτό το γνώρισμα του Μακρυγιάννη, μια σύγκρουση ανάμεσα σ' αυτό που θέλει να πει και σ' αυτό που νομίζει σωστό, μια σύγκρουση κάποτε ανάμεσα στο φυσικό και στο δίκαιο ή ανάμεσα σ' αυτό που σου 'ρχεται να πεις και σ' αυτό που πρέπει, αποτελεί ένα βασικό γνώρισμα του ζωντανού προφορικού λόγου.

Δείτε στο Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών
<http://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/9079>